

УДК 331.5

Г.А. РИЖКОВА, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

Н.О. РИЗУН, кандидат технічних наук, доцент
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ У СВІТЛІ НЕДОЛІКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Розглядаються проблеми, які виникають у молоді при виборі спеціальності. Виокремлено ключові аспекти щодо вибору вищого навчального закладу для здобуття освіти та ставлення до трудової діяльності після його закінчення. Встановлено, що професійна орієнтація молоді будується на зовнішніх атрибутах, зокрема розглядається як засіб досягнення особистого блага. Проаналізовано поділ респондентів за ставленням до видів професійної діяльності, вибору навчального закладу. З'ясовано думку студентів щодо відповідності навчальних програм профілю майбутньої професії, їх оцінка достатності здобутих знань. Визначено ступінь впевненості студентів у майбутньому працевлаштуванні.

Ключові слова: спеціальність, навчання, якість освіти, ринок праці, працевлаштування, дослідження.

За роки незалежності в Україні практично сформувалася тенденція невідповідності освітніх програм і потреб ринку праці, що суттєво впливає на рівень зайнятості молоді. Така ситуація призводить до професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці та актуалізації проблем безробіття.

Як показує досвід, навіть за умов стабільної економічної ситуації і відносної доступності інформації про ринок праці значна кількість випускників не здатна правильно обрати майбутню спеціальність та адаптуватися до переходу від навчання до трудової діяльності. Ще більш гострою є проблема пошуку навчального закладу і першого робочого місця для випускника вишу в умовах високої соціально-економічної невизначеності та ризиків, що виникають під час економічних спадів і криз.

Вивченню проблем орієнтації молоді у сфері освіти у зв'язку з якістю освіти приділяли певну увагу у своїх працях В. Павлова [1], Л. Ракова та Р. Торкіна [2], О. Романюк [3], С. Садрицька [4] та ін.

Однак проблема дослідження процесу вибору спеціальності та навчального закладу українськими студентами є актуальним питанням сьогодення.

Метою статті є дослідження ставлення молоді до вибору спеціальності та якості освіти, що безпосередньо впливає на трудову діяльність випускників вищих навчальних закладів у майбутньому.

Головним завданням вищої школи є підготовка молодого покоління до викликів сьогодення. Вивчення його думки щодо потреби у вищій освіті допомагає адаптувати діяльність професійних ВНЗ до нових соціальних умов.

Досвід зарубіжних країн показує, що дуже багато залежить від державної політики в галузі зайнятості молоді. Безробіття є однією з найскладніших глобальних проблем людства. Однак у США і Німеччині, за оцінками зарубіжних експертів, відзначаються досить високі показники зайнятості молоді. В першу чергу дослідники пов'язують це із соціально-економічною політикою, яка спрямована на розвиток і підтримку середнього та ма-

лого бізнесу. На початку XXI ст. в США для усунення молодіжного безробіття була проведена загальнодержавна реформа підготовки та перепідготовки робочої сили і фахівців, побудована нова система додаткової освіти [3].

Через розпад системи обов'язкового державного розподілу, що існувала в радянський період, між установами професійної освіти і підприємствами утворився розрив, який у цей час має значні масштаби. Через це випускникам навчальних закладів доводиться самостійно шукати роботу і докладати набагато більше зусиль, щоб стати повноцінними фахівцями, їх становлення як продуктивних працівників надзвичайно ускладнилося.

Джерелом іншої проблеми є старіння населення. Вже в найближчі десятиліття після того, як старше покоління піде на пенсію, молодь не зможе на необхідному рівні заповнити трудовий потенціал держави ні в кількісному, ні в якісному вираженні. Підставою для такого висновку є досить довгий ряд протиріч, характерних для пострадянського суспільства. Зокрема і вимоги сучасного інноваційного виробництва, і освітній потенціал, накопичений українським суспільством, вищі рівня підготовки молодих фахівців. У результаті знання, що здобуваються студентами, відстають від розвитку технологій, а кваліфікація, яку отримують випускники, частіше за все не відповідає вимогам виробництва. Професійна орієнтація молоді будується не на знанні змісту професії, а на її зовнішніх атрибутах. На додаток до цього юнаки та дівчата не вважають працю цінністю, а сприймають її лише як засіб досягнення особистого блага. Прагнення до певного добробуту не збігається в них із засобами досягнення цієї мети. Ринок освітніх послуг не відповідає потребам ринку праці. Платні послуги розвиваються швидше, ніж здатність їх оплачувати.

Третя проблема породжена переходом до постіндустріального типу економіки, пов'язаного з розвитком нових технологій, зміною структури зайнятості населення, глобалізацією господарських

зв'язків і зростанням конкуренції. У цих умовах зростають вимоги до ділових і особистісних характеристик випускників, якості їх професійної підготовки, рівня кваліфікації, умінь і навичок. Особливо багато нарікань викликає практичне освоєння професії. Значна кількість молодих людей до певної міри не готова до переходу від навчання до роботи.

Щодо молоді сказане означає, що проблема освіти і зайнятості цієї групи населення є досить актуальною, а у відношенні до професійної освіти – теоретичні та практичні підходи до її модернізації треба змінювати. В умовах інтеграції України до світового освітнього простору і глобалізації, що набирає силу, в країні існує дві абсолютно різні моделі професійної освіти. Одна базується на вільній торгівлі послугами і конкуренції між їх постачальниками, а інша – на системі, яка працює в закритому від економіки режимі. Постає питання: як вийти з цього становища? Вирішення цього питання, на нашу думку, полягає в розробці сучасної теорії професійної освіти, адекватної світовій практиці, і відповідної їй моделі освіти. Для цього потрібно активно досліджувати питання ефективності використання трудових ресурсів, руху робочої сили, розвитку людських ресурсів і виробляти систему нормативно-правових заходів щодо залучення роботодавців до вирішення проблеми якості підготовки випускників.

Для дослідження орієнтації молоді у сфері освіти у зв'язку з якістю освіти та проблемами, які постають перед молоддю людиною після закінчення школи та в період здобуття вищої освіти, слід виокремити такі ключові аспекти:

1. Вибір майбутньої професії в умовах недосконалої професійної орієнтації та вищого навчального закладу за значної кількості вишів з однаковою пропозицією спеціальностей.

2. Ставлення студентів до навчальних програм та рівня знань, що ними здобуваються.

3. Неможливість чіткого визначення з працевлаштуванням після закінчення вищого навчального закладу.

Завдання вивчення означених аспектів стало основою для проведення опитування в рамках міжнародного дослідження за проектом Employment issues of the graduates (Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля і Познанський політехнічний університет, Польща).

Перший етап дослідження передбачає проведення опитування студентів вищих навчальних закладів України, Польщі, Румунії та Німеччини.

Відповіді на запитання анкети, сформульовані у вигляді суджень, оцінювалися за семибальною шкалою. При цьому відповіді, що оцінювалися в 1 та 2 бали, зараховувалися до групи «впевнена негативна оцінка судження», 3–5 балів – «невпевнена оцінка судження», 5 та 6 балів – «впевнена позитивна оцінка судження». Такий підхід до інтерпретації відповідей дозволяє точніше визначати думку респондентів щодо поставлених запитань.

У ході дослідження було проведено опитування 326 студентів (I–III курсів та школи МВА Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля).

За віком респондентів поділили так: до 20 років – 188 осіб; 21–25 років – 80 осіб; 26–30 років – 26 осіб; старіше 30 років – 32 особи.

За гендерною ознакою в структурі досліджуваної вибірки переважали жінки – 238 осіб. Було опитано 88 чоловіків.

Серед опитаних студенти всіх курсів. Було опитано по 98 осіб I та III кур-

сів; 8 осіб, що навчалися на II курсі, та 122 студенти МВА.

З досліджуваної вибірки 33,5% відповіли негативно на запитання «Чи маєте ви досвід роботи за обраною спеціальністю?», 66,5% заявили, що мають досвід роботи за фахом (табл. 1).

За результатами обробки анкетних даних можна дійти таких висновків:

- більша частина студентів старше 26 років вже має досвід роботи. Це впливає на бажання здобути освіту за обраним фахом, що є необхідною умовою для задоволення «специфічної», але необхідної вимоги більшості бізнес-структур України;

- можна виокремити залежність між досвідом роботи студентів та їх статтю: 27,2% жінок і 12,8% чоловіків мають певний досвід роботи вже в період навчання у вищому навчальному закладі;

- практичний досвід роботи мають студенти старших курсів (понад 50%), що сприяє усвідомленому вибору спеціальності та навчального закладу. Це логічно пояснює ставлення до навчання і впевненість у подальшій трудовій діяльності.

Наступний етап дослідження мав на меті отримання комплексної картини ставлення студентів до обраної спеціальності та навчального закладу. Так, результати оцінки ступеня привабливості типів професійної діяльності, а саме: офісної роботи з повним графіком, з вільним графіком, дистанційної роботи (фрілансинг) і підприємницької діяльності, подано в табл. 2.

Таблиця 1

Якісна структура опитаних студентів

Вік	Мають досвід роботи за спеціальністю (всього)		Мають досвід роботи за спеціальністю (чоловіки)		Мають досвід роботи за спеціальністю (жінки)	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Всього	106	100	38	100	68	100
<20	54	28,7	18	9,6	36	19,1
21–25	22	27,5	13	16,3	9	11,3
26–30	14	53,8	5	19,2	9	34,6
>30	16	50,0	2	6,3	14	43,8

Таблиця 2

Структура поділу респондентів за ставленням до видів професійної діяльності

Види професійної діяльності	Низький ступінь привабливості (1–2 бали), %	Середній ступінь привабливості (3–5 балів), %	Високий ступінь привабливості (6–7 балів), %
Підприємництво	5,5	23,3	71,2
Офісна робота з вільним графіком	9,8	42,3	47,9
Дистанційна робота (фрілансінг)	13,5	57,7	28,8
Офісна робота з повною зайнятістю	23,3	56,4	20,2

Отримані результати свідчать про те, що значна частина респондентів (48,66%) вважає найпривабливішим видом своєї майбутньої професійної діяльності підприємництво. Причому з урахуванням специфіки поставлених запитань, акцент у них, у тому числі, робився на ступінь зайнятості працівника в робочий час. Тому результати обробки отриманої статистики свідчать і про привабливість для студентів вільного графіка роботи, зокрема підприємницької діяльності, що має не стільки вільний, скільки ненормований графік робочого дня.

Перевагу підприємництву віддано цілком закономірно, оскільки це відповідає поточному стану економіки країни. На фоні загального спаду, скорочення обсягів виробництва, закриття великих підприємств

студенти не впевнені в тому, що зможуть знайти роботу у великих господарських суб'єктах. Тому робиться ставка на підприємництво і дрібний приватний бізнес.

Серед респондентів на момент проведення опитування 62% вже визначилися з майбутньою професією. В гендерному розрізі визначилися з професією 45,5% чоловіків та 47,9% жінок.

Важливим питанням при виборі навчального закладу є усвідомленість його вибору. Беззаперечним є той факт, що від правильності вибору залежить ставлення людини до процесу навчання та якість здобутих знань щодо майбутньої спеціальності. Отже, відповіді на запропоновані запитання про ставлення до вибору навчального закладу поділились таким чином (табл. 3).

Таблиця 3

Структура поділу респондентів за ставленням до вибору навчального закладу

Питання анкети	Низький ступінь усвідомленості (1–2 бали), %	Середній ступінь усвідомленості (3–5 балів), %	Високий ступінь усвідомленості (6–7 балів), %
Я обрав навчальний заклад усвідомлено та повністю самостійно	4,9	26,4	68,7
На мій вибір вплинули знайомі, родичі, друзі	47,2	37,4	15,3
При виборі навчального закладу я керувався принципом «головне отримати диплом, а далі буде видно»	57,1	31,9	11,0
Мій вибір був пов'язаний з необхідністю продовжувати сімейний бізнес	73,6	19,0	7,4

Як видно з табл. 3, більшість респондентів (68,7%) стверджують, що обрали навчальний заклад самостійно та повністю усвідомлено (при нейтральних відповідях 26,4% та негативних 4,9%). Ще у 15,% випадків на вибір вплинули сторонні особи. У 15% респондентів вибір був пов'язаний з необхідністю продовжувати сімейний бізнес.

Примітним є той факт, що суттєва кількість респондентів (11%) не надає важливого значення вибору навчального закладу («головне – отримати диплом»). Серед них більшість (61%) не визначилася з майбутньою професією.

Наступним етапом дослідження було вивчення ставлення студентів до навчальних програм та знань, що ними здобуваються.

На запитання «Чи відповідає навчальна програма профілю майбутньої професії?» відповіді поділилися таким чином (табл. 4).

Такий поділ відповідей говорить про те, що у респондентів немає чіткої визначеності з приводу запитань, які були поставлені, адже найбільші значення відповідають невпевненій оцінці суджень.

Приблизно така ж картина з відповідями на уточнюючі запитання (табл. 5).

Майже половина респондентів демонструє невпевненість в оцінці навчальних програм та знань, що ними здобуваються. Це свідчить про відсутність сталих уявлень про профіль майбутньої професії та знань, необхідних для здобуття кваліфікації щодо обраної спеціальності. Єдине, що можна достовірно відзначити, – 73% респондентів, давши негативну оцінку судженню «Знання не важливі...», визнають важливість здобуття знань як таких.

У цілому поділ відповідей на запитання, що були поставлені в табл. 5 та 6, можна пояснювати низьким рівнем обізнаності про майбутню професію ще на етапі вибору спеціальності та навчального закладу.

Останнім етапом опитування було вивчення питань щодо впевненості у майбутньому працевлаштуванні студентів.

На пряме запитання про те, чи знають вони, на якому підприємстві працюватимуть після закінчення ВНЗ, 41% респондентів дали ствердну відповідь. Серед них: чоловіки – 28%, жінки – 72%.

Поділ відповідей на запитання «Наскільки ви впевнені у своєму майбутньому працевлаштуванні» подано в табл. 6.

Таблиця 4

Відповідність навчальних програм профілю майбутньої професії

Питання анкети	Впевнена негативна оцінка судження (1–2 бали), %	Невпевнена оцінка судження (3–5 балів), %	Впевнена позитивна оцінка судження (6–7 балів), %
Навчальна програма повністю відповідає моїм очікуванням	27,0	41,7	31,3
Навчальна програма не повністю відповідає моїм уявленням про майбутню професію	30,1	39,3	30,7
Зміст навчальних програм не важливий, тому що все одно доведеться доучуватися в процесі роботи	29,4	41,7	28,8

Таблиця 5

Оцінка достатності знань, які здобувають студенти

Питання анкети	Впевнена негативна оцінка судження (1–2 бали), %	Невпевнена оцінка судження (3–5 балів), %	Впевнена позитивна оцінка судження (6–7 балів), %
Знань, що здобуваються, цілком достатньо для моєї майбутньої професії	11,0	48,5	40,5
Я здобуваю багато корисних знань, але відчуваю, що їх буде недостатньо	17,2	49,7	33,1
Для мене головне – здобути основи знань за професією. Прогалини в знаннях я заповню самостійно	23,9	47,2	28,8
Разом з корисними знаннями я здобуваю велику кількість непотрібної інформації, яка в подальшій роботі мені не знадобиться	45,4	40,5	14,1
Знання для мене не важливі. Головне – це отримати диплом	73,0	12,9	14,1

Таблиця 6

Впевненість студентів у майбутньому працевлаштуванні

Думки респондентів	Відповіді респондентів, %
Повністю впевнений (а)	23,3
Дуже хотілося б працювати на конкретному підприємстві, але поки не маю гарантії працевлаштування	37,4
Я вже працюю за обраною спеціальністю	10,4
Я ще не вирішив (ла), куди піду працювати після закінчення навчання	28,9

23,3% респондентів повністю впевнені у майбутньому працевлаштуванні. 10,4% опитаних уже працюють. Отже, можна вважати, що 33,7% опитаних здійснюють трудову діяльність. На жаль, 37,4% респондентів не мають гарантій щодо працевлаштування. 28,9% опитаних ще не визначилися стосовно своєї трудової діяльності. Загалом це складає 66,3%. Отже, дві третини респондентів не визначилися з майбутнім працевлаштуванням. Це означає, що після закінчення навчання більшість випускників будуть змушені шукати роботу не за здобутою спеціальністю або перенавчатися за іншими спеціальностями з метою отримання гарантій працевлаштування.

Таке співвідношення красномовно підтверджує тезу про існування суттєвого розриву між вимогами ринку праці і рівнем підготовки та структурною кількістю майбутніх спеціалістів, що перебувають на стадії навчання. Посилаючись на ці дослідження, можна стверджувати, що принаймні дві третини студентів не зможуть працювати за фахом відповідно до здобутої освіти та будуть змушені шукати роботу в інших галузях. При цьому певна частина цих студентів може стати безробітними.

Таким чином, проведене дослідження ставлення молоді до вибору спеціальності та якості освіти викриває проблеми в роботі з молоддю, які можуть призво-

дити до проблем її працевлаштування. Ці проблеми можуть бути наслідком:

– певних недоліків у системі професійної орієнтації молоді на всіх етапах навчання, починаючи із загальноосвітніх навчальних закладів;

– недостатньої пропаганди та популяризації спеціальностей як на ринку праці, так і на ринку навчальних послуг;

– відсутності зв'язку національної системи освіти з підприємствами;

– відсутності будь-якого регуляторного втручання з боку держави в проблеми працевлаштування молоді.

Для уточнення факторів, які призводять до проблем зайнятості молоді в Україні, доцільним є проведення аналогічного дослідження із залученням більш широкої вибірки з числа молоді, яка навчається в середніх та вищих навчальних закладах в різних регіонах країни.

Список використаних джерел

1. Павлова В.А. Формирование кадрового потенциала с учётом характеристик мотивации / В. Павлова, М. Островський // Маркетинг: теорія і практика: збірник наукових праць. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – 2012. – № 18. – С. 202–208.

2. Ракова Л.Н. Випускники на ринку праці України: актуальні питання дослідження [Електронний ресурс] / Л. Ракова, В. Торкіна. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=28324>

3. Романюк О.В. Проблеми працевлаштування молоді [Електронний ресурс] / О.В. Романюк. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_53.pdf

4. Садрицька С.В. Мотивація вступу до ВНЗ українських студентів: тенденції останніх років / С.В. Садрицька // СОЦІОПРОСТІР: наукове онлайн видання. – 2010. – № 1. – С. 56–60.

5. Полторак В.А. Маркетингове исследование: учеб. пособие для студ. вузов – 2-е изд., перераб. и доп. / В.А. Полторак. – Днепропетровск: Издательство ДУЭП, 2002. – 366 с.

References

1. Pavlova V., Ostrovs'kij M. *Formirovanie kadrovogo potenciala s uchjotom harakteristik motivacii* [Formation of personnel potential taking into account the characteristics of motivation]. *Marketing: teoriia i praktyka. Skhidnoukrains'kyj natsional'nyj universytet imeni Volodymyra Dalia* [Marketing: theory and practice. East Ukrainian national University named after Volodymyr Dahl.], 2012, no. 18, pp. 202-208.

2. Rakova L., Torkina V. *Vypuskniky na rynku pratsi Ukrainy: aktual'ni pyttannia doslidzhennia* [Graduates on the labor market of Ukraine: current aspects of research]. Available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=28324>

3. Romaniuk O.V. *Problemy pratsevlashtuvannia molodi* [Problems of youth employment]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_53.pdf

4. Sadryts'ka S.V. *Motyvatsiia vstupu do VNZ ukrains'kykh studentiv: tendentsii ostannikh rokiv* [Motivation for admission of Ukrainian students: recent trends]. *SOCIOPROSTIR*. 2010, no. 1, pp. 56-60.

5. Poltorak V.A. *Marketingove issledovanija* [Marketingowe research]. Dnepropetrovsk, DUEP, 2002, 366 p.

Рассматриваются проблемы, возникающие у молодежи при выборе профессии. Выделены ключевые аспекты выбора молодежью высшего учебного заведения для получения образования и отношение ее к трудовой деятельности после его окончания. Установлено, что профессиональная ориентация молодежи строится на внешних атрибутах, в частности рассматривается как средство достижения личного блага. Проанализировано распределение респондентов по отношению к видам профессиональной деятельности, выбору учебного заведения. Выяснено мнение студентов относительно соответствия учебных программ профилю будущей профессии, их оценка достаточности полученных знаний. Определена степень уверенности студентов в будущем трудоустройстве.

Ключевые слова: *специальность, обучение, качество образования, рынок труда, трудоустройство, исследование.*

The article deals with the problems encountered by young people when choosing a career. Highlight key aspects of choosing a higher educational institution for youth education and attitude to work after graduation. It was found that the professional orientation of young people is based on external attributes; in particular, it is seen as a means of achieving personal benefit. Respondents were classified according to the degree of attractiveness of professional activities, the attitude to the choice of an educational institution. The ratio of students to appropriate educational programs for future profile profession and their assessment of the adequacy of the gained knowledge has been established. The degree of confidence in the students' future employment was determined.

Key words: *occupation, education, quality of education, labor market, employment, research.*

Одержано 14.10.2016.